

RECENSIES

HET JUDAISME VAN NEWTON

Matt Goldish, *Judaism in the Theology of Sir Isaac Newton*, Dordrecht, Kluwer, 1998, 256 p., Hfl. 195, ISBN 07923 4996 2

Sir Isaac Newton dankt zijn roem vooral aan zijn ontdekkingen in de natuurkunde. Dat hij in werkelijkheid zijn tijd verdeelt tussen fysica, alchimie en theologie en naast zijn natuurwetenschappelijk werk ook een aantal theologische geschriften heeft nagelaten, is veel minder bekend. Een deel van zijn traktaten zou zelfs volledig de vergetelheid zijn ingeraakt als John Maynard Keynes, de bekende econoom en een vertrouwde van de Bloomsbury-group, ze niet van onder het stof haalt en uitgeeft.

In zijn boek, *Judaism in the Theology of Sir Isaac Newton*, probeert Matt Goldish na te gaan in welke mate Newton in zijn theologische werken van de joodse geschiedenis gebruik maakt en van welke joodse auteurs hij invloed ondergaat.

Goldish begint met een beschrijving van Newtons tijd en achtergrond. Op het einde van de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw raakt West-Europa in een geestelijke crisis. Kern van die crisis is de vraag: waar ligt de waarheid? In de bevindingen van de natuurwetenschap, het zogenaamde Boek van de Natuur, of in de bijbel? Dit conflict tussen wetenschap en geloof treffen we in de voorgaande periode, de Barok, niet aan. Toen was men er eerder van overtuigd dat men de waarheid pas kon bereiken door het Boek van de Natuur en de bijbel naast elkaar te bestuderen. Doet men dat op de juiste manier, dan is geen tegenspraak mogelijk. In Newtons tijd worden de tegenstellingen tussen de twee boeken op de spits gedreven en begint de autoriteit van het Boek van de Natuur die van de bijbel aan te tasten. Aangezien men meer en meer gelooft dat de waarheid enkel aan de hand van natuurwetenschappelijke methodes aan het licht kan komen, hanteert men deze methodes ook bij het interpreteren van de bijbel. Newton, zowel wetenschapper als theoloog, zoekt ondermeer naar kosmologische en etymologische 'wetten' om de 'waarheid' van bepaalde bijbelpassages te staven.

Deze verwetenschappelijking van de bijbelexegese met haar verhoogde interesse voor de historische achtergrond van bijbelse gebeurtenissen en de etymologie achter bijbelse namen zorgt voor een (korte) heropleving van joodse studies en een grotere belangstelling voor het Hebreeuws. Of we Newton daarom een judaïst of hebraïcus kunnen noemen, is niet direct duidelijk: het hangt af van de invulling van die termen. Goldish geeft twee definities: enerzijds de minimalistische opvatting dat iemand zich pas als judaïst of

hebraïcus mag beschouwen als hij grondig Hebreeuws en Aramees kent en de Talmud vlot kan lezen en interpreteren, anderzijds de maximalistische idee dat ieder die een behoorlijke kennis van het jodendom kan tentoonspreiden, judaïst is. Newton behoort tot deze laatste categorie. Hij heeft zichzelf wat Hebreeuws geleerd, maar leest de bijbel in vertaling. Wel bezit hij een aanzienlijk aantal werken over joodse cultuur.

Over Newtons persoonlijke achtergrond blijft Goldish vaag: vermoedelijk is hij van joodse afkomst – gezien zijn voornaam – en is hij een overtuigd chiliast: hij gelooft in de komst van een ‘Duizendjarig Hemelrijk’, een rijk dat er alleen maar zou komen als alle joden zich tot het christendom bekeerd zouden hebben.

Eerder dan al Newtons traktaten één voor één te overlopen, behandelt Goldish vier thema’s uit zijn werken: Newtons visie op de ‘eerste’ godsdienst, op profetie, op de rol van de tempel van Jeruzalem en op de geschiedenis van de christelijke kerk als instituut. Net als veel van zijn collega-theologen is Newton bijzonder gefascineerd door de veelheid aan godsdiensten in de Oudheid en zoekt hij verbanden tussen Egyptische, Griekse, Romeinse en joodse godsdienst-geschiedenis. Hij is ervan overtuigd dat de joodse godsdienst de oorspronkelijke is, de oergodsdienst vanwaaruit alle andere religies zijn ontstaan. Die oergodsdienst is onbezoeeld en wordt gedragen door een aantal belangrijke bijbelse figuren, zoals Noach, Jacob en Mozes. De kerngedachte van deze godsdienst is de taak ‘God lief te hebben boven alles en zijn naaste lief te hebben zoals zichzelf’. Concreet zit deze gedachte vervat in wat Newton ‘de zeven geboden van Noach’ noemt, zeven wetten die grotendeels met de Tien Geboden overeenkomen. Newton schrijft: “Dit zijn de wetten van de natuur, de ware natuurlijke godsdienst. Ze zijn dat deel van de godsdienst dat altijd bindend is geweest en ook zal zijn voor alle volkeren. Deze wetten bezitten immers een onsterfelijke en onveranderlijke natuur omdat ze op onveranderlijke rede gegrond zijn” (p. 49). Onder invloed van de Egyptenaren en de Grieken raakt deze oergodsdienst echter besmet door het (bij)geloof dat ook de hemellichamen en belangrijke voorvaders – zoals Noach – als goden aanbeden moeten worden. Newton probeert aan te tonen dat de Romeinse god Saturnus eigenlijk een verbastering is van ‘Noach’ en dat diens zoon Ham en de oppergod Jupiter één en dezelfde zijn.

Zoals alle antieke godsdiensten tot één oergodsdienst terug te voeren zijn, zo is dat ook het geval met taal van de profeten: alle profeten van alle mediterrane volkeren spreken één symbolische standaard-taal, die we ook in de bijbel terug kunnen vinden. Toch is het alleen in de bijbel dat de boodschap van deze profeten, namelijk de voorspelling van de Apocalyps, intact is gebleven. De plaats waar de Apocalyps zich het eerst zal doen voelen, is natuurlijk de tempel van Jeruzalem, die Newton niet alleen beschouwt als een microcosmos, een afbeelding van het heelal en de weerspiegeling van de kosmologische kennis van de joden, maar ook als hét archetype van ‘gebedshuis’ en model voor de christelijke kerk. Van de kerk als instituut heeft Newton geen hoge dunk. Na eeuwen te hebben blootgestaan aan invloeden van ‘Heidendom en Metafysica’, schiet er van de oorspronkelijke ‘natuurlijke godsdienst’ niet veel meer over. Als een van de hoofdschuldigen

duidt hij Plato aan die zijn "metafysische overtuigingen over de hogere wezens en de formele oorzaken die hij Ideeën noemt" van de Egyptenaren leert en aan joden en christenen doorgeeft (p. 148). Aan deze bezoedeling van het christendom zal pas een einde komen als het langverwachte 'Duizendjarige Hemelrijk' intreedt.

Goldish besluit zijn boek met de vaststelling dat Newton inderdaad sterk onder invloed staat van de joodse (vooral dan bijbel-)geschiedenis. Net als zijn tijdgenoten worstelt hij met het probleem van de groeiende tegenstelling tussen theologie en natuurwetenschap. Net als zijn tijdgenoten probeert hij deze kloof te dichten door de bijbel via wetenschappelijk verantwoorde weg te verklaren. Waar hem dat niet lukt, valt hij terug op de chiliastische overtuiging dat het toekomstige Hemelrijk alle tot dusver onbeantwoorde vragen zal ophelderen.

Eva DE VISSCHER

VRIJHEID EN IRONIE

Cyril Lansink, *Vrijheid en Ironie, Kierkegaards ethiek van de zelfwording*, Leuven, Peeters, 1997, XXI V-309 p., ISBN 90-6831-965-5

Het is overduidelijk dat Kierkegaard de laatste jaren een hernieuwde belangstelling kent en niet in het minst in het Nederlands taalgebied. Na de publicatie van verschillende Nederlandse vertalingen en enkele recente publicaties over Kierkegaards werk verschijnt nu een nieuw boek, *Vrijheid en Ironie* van Cyril Lansink over Kierkegaards ethiek van de zelfwording. Wat is het dat Kierkegaard vandaag zo boeiend maakt? Wat maakt hem tot een relevant denker voor onze postmoderne tijd?

In de inleiding van het boek licht de auteur deze hernieuwde belangstelling zelf toe. Het is ondertussen bijna een cliché geworden op te merken dat de postmoderne conditie gekenmerkt wordt door het wegvallen van de traditionele zingevingskaders en dat de mens geen gemeenschappelijk antwoord meer heeft op de vraag waarin het 'goede leven' bestaat. De auteur vraagt zich echter af – en dat is minder clichématig – of de beperking van de ethiek tot het ideaal van liberaal-humanistische zelfbepaling, waar de mens zichzelf vrijwillig kan ontwerpen (cfr. de analyse van Rorty's ideaal van postmoderne zelfcreatie, p.130-136), wel het enige antwoord biedt op het verzwakken van de morele kaders. Het postmoderne levensgevoel dreigt er immers toe te leiden dat het leven vrijblijvend wordt opgevat als een reeks van mogelijkheden zonder enig bindende kracht.

Tegen deze achtergrond bespreekt Lansink Kierkegaards ethiek van de zelfwording. Deze vertrekt vanuit een modern element: de Deense filosoof beaamt de subjectivering